

Ismertetések

ORBÁN IMRE:

ADATOK ANTIOCHIAI SZENT MARGIT KULTUSZÁHOZ

Antiochiai Szent Margiton kívül az Egyház több szent vagy boldog Margitot tisztel, akiknek magyarországi jelenléte miatt számolnunk kell, különösen a későbbi időkből a kultuszok keveredésével. Ezek közül magyar vonatkozása miatt külön ki kell emelni Skóciai Szent Margitot, a skót királynét és IV. Béla lányát, a domonkos apácává lett Árpád-házi Margitot. Rajtuk kívül említésre méltó Cortonai Szent Margit, valamint a barokk korban olyannyira népszerű Alecoque Margit v. Mária vizitációs nővér.

A keresztség történetében mindig fontos szerepet játszott a névmisztika, az újszülött vagy a fölnőttként keresztelkedett védőszentjének megválasztása. A Margit, gemma latin eredetű szó, gyöngyöt, igazgyöngyöt jelent. Keresztény névadás esetén olyan nőt jelöltek vele, aki gyöngyként ragyog társai között, azaz a keresztény erények; a jóság, a szelídség, az alázatosság, a hithez való hűség stb. alapján különb volt társainál, vagy legalábbis a szülők, míg a név beszélő névnek számított, ezt szerették volna. Az Egyház szentjeiről szóló legendák három fő része /vita, passio, miracula/ közül, általában az első toposzának tekinthető az adott szent nevének a magyarázata. Antiochiai Margit magyar legendái ezt a következőképpen adják meg:

"Ez zent vyz' zent margyt azon mondatyk margaretanak, nemev-nemev dragalatos kevrevl auagy gyengyrevl, ky margaretanak neuztetyk. Mely kev, feyer fenes kysded

es iozagos. Ezen keppen zent margyt azon feyer vala
zvzessege myat, kysded vala alazatossga myat, iozagos
choda tetelevnek myatta"

Margit esetében ez csak egy utólagos értelmezés, hiszen ő po-
gánynak született és így is kapta a nevét.

Életét csak legendáiból ismerjük, mely a középkorban
egy vallásos, színes, antik és keleti elemeiben gazdag kaland-
regénnyé alakult át ugyanúgy, ahogy a benne szereplő sárkány
meséssé, mítikussá változott. Antiochiai Szent Margit annyira
népszerű volt, hogy életének számos régi német, francia és an-
gol verses földolgozása ismert. A történetet gyakran megéne-
kelték, s nyugaton valóságos népkönyvvé vált, bevonulva a kö-
zépkeori világirodalomba.

A kultusz megértése szempontjából fontos megismerkednünk
a legenda rövid tartalmi kivonatával, melynek alapjául az Acta
Sanctorumban közölt vita szolgál:

270 körül született egy Aesedius nevű pogány pap lány-
ként, aki Margitot keresztény nite miatt meggyűlölte és elta-
szította magától. A lányt volt dajkája fogadta be. Ott bárá-
nyokat őrzött más lányakkal együtt. A vidék római prefektusa,
Olibrius meglátván őt szerelemre lobbant iránta, de Margit
nyíltan megvallva hitét, visszautasította közeledését. A hely-
tartó hízelgéssel, fenyegetésekkel, sőt kínzással próbálta
megtörtni a szent ellenállását. Margitnak azonban még a népet
is sikerült megnyerni, maga és hite mellé állítani. Diadalt
arat a börtönében különböző rémítő alakban /pl. sárkány/ meg-
jelenő gonosz fölött is. Olibrius látván állhatatosságát el-
rendeli a kivégzését, és 290 július 17-én egy Malchus nevű

hóhérral lefejeztette.

Antiochiában a keresztények ápolták és őrizték a szűz emlékét. De nem csak itt, hanem az egész keleti egyházban elterjedt volt a keletiek által Marinának nevezett Margit kultusza, akit "virgo et martyr"-ként tiszteltek, és nem csak egyszerűen a "martyr", hanem a "megalomartyr" névvel illették. Ünnepe július 13-án tartották. Számos templomot szenteltek neki, melyek közül a leghíresebbek halálának helyén és Konstantinápolyban álltak.

A kultusz európai terjedése az ereklyék szétszóródásával van kapcsolatban, melyekből csaknem minden országba jutott. A különböző helyeken csontjait oltárra emelték, oltárokat, egyházakat szenteltek neki.

Nyugaton tiszteletét a 14 segítőszent és a 4 "virgines capitales" közé való sorolással is hangsúlyozták. Emléknapját július 20-án tartották.

Ezután lássuk a magyarországi adatokat. A tisztelet egészének áttekintésére itt nincs elegendő helyünk, ezért csak a lényegesebb problémákat érintjük.

Az adatok fényében valószínűnek látszik, hogy a kultusz magyarországi terjedését kezdetben keleti és nyugati hatások egyaránt segítették. Az elsőség kérdésében sajnos nem tekinthetjük perdöntőnek a szent emléknapját, - nálunk ezt, mint keleten július 13-án ülték - hiszen Franciaország nem egy helyén, korábbi keleti hatások eredményeként az ünnepet szintén ezen a napon tartották, s e területekkel, ahogy azt a Szepchényi-kódexünk is bizonyítja, már a korai időktől kapcsolataink voltak.

Fontos és érdekes adataink vonatkoznak Álmos hercegre.

Két alapítást is tesz Margit tiszteletére /Meszes, Dömös/, de sajnos nem eldöntött tény, hogy jeruzsálemi zarándokútja /1108/ előtt, vagy éppen annak hatására építteti a monostorokat. A Képes Krónika is csak a herceg mély Margit-tiszteletéről tudósít.

Jelentős szerepet játszott a kultusz további erősödésében Szent Margit fejedelmének Magyarországra kerülése. II. András király szentföldi keresztes hadjárata idején egyebek mellett megvásárolta "Szűz Szent Margit martir koponyáját", és hazaérkezése után azt kedvelt szepesi prépostságában helyezte el, mely körül ezután alaposan megnő a szentre vonatkozó adatok száma.

E századok patrocíniumanyaga is tanúskodik korai népszerűségéről. Rendelkeztek Szent Margit-kolostorral a János-lovagok /Karcsa, Csurgó/, a bencések /Boldva, Béla, Garáb, Hahót/, a ciszterek /Pornó/, a domonkosok /Székesfehérvár, Gara/ és a premontreiek /Hatvan/. Igen sok oltárt és templomot ajánlottak neki, melyeket nem egyszer búcsúkkal ékesítettek. Hallatlan kultuszára mi sem jellemző jobban, mint az Acta Sanctorum Hungariae megállapítása, miszerint: "jam in ab Andrae II. temporibus pro patrona Hungariae cultam esse.", s hogy Magyarországon valóban különös tiszteletnek örvendezett, azt tanúsítja a XIII. századi, talán Árpád-házi Szent Margit használatára készült ún. "Magyarországi Psalterium", amely július 13-án, Antiochiai Szent Margit ünnepén megjegyzi, hogy e jeles napot "Secundum Hungaros" kell megtartani.

Közkezdveltségének újabb bizonyítéka személynévként való gyakori előfordulása. A Margit név népszerűségét tekintve rögz-

tón a leggyakoribb Erzsébet után következik, s magyar változata a Gyüngy is előfordul. Gyakorinak számít a királyi családban. Margit volt III. Béla testvére, a király harmadik felesége, lánya, valamint IV. Béla két lánya. Különösen ez utóbbi esetben merülhet föl a szakrális névadás lehetősége. A XIII. század végétől a domonkos apácaként élt Margit hercegnő híre is támogatta e név népszerűségét, melyet az 1276-os szentté avatási jegyzőkönyv és a fennmaradt legendák bizonyítanak.

Antiochiai Szent Margit tiszteletének terjesztésében fontos szerepet játszottak az ünnepeken kívül a különböző ábrázolások. Népszerűsítésében tudatos egyházi törekvést kell látnunk, hiszen életének példája kitűnően alkalmas volt a hithez való hűség, a Gonosszal való sikeres szembeszállás bemutatására. Ezt szemléltették a különböző legendaábrázolások.

Ezekkel kapcsolatban érdekes sajtóságot figyelhetünk meg. Az összesen fennmaradt nyolc legenda közül négy Szent László király életéből vett jelenetekkel együtt fordul elő. Bálint Sándor fölveti annak lehetőségét, hogy László királyhoz hasonlóan Margit is területvédős funkcióval rendelkezett. Mint "Patrona Regni"-nek ez a szerep nem elképzelhetetlen, de egyelőre nem bizonyított.

Margit és László együttes szerepléséhez két meg jegyzés kívánkozik: Nyugaton többször előfordul a Margit-legenda képi ábrázolása a szintén sárkányölő Szent György életéből való képsorokkal párhuzamosan. Elképzelhető, hogy Magyarországon Szent György helyébe egy másik ilyen népszerű lovagszent, László került. Másrészt Szent László általában hamisnak tartott oklevele szerint a hahóti Margit-egyházat László alapította, és ugyan csak az ő intézkedésére került az ún. Hahóti-kódex a szintén

általára alapított zágrábi püspökséghez. Mindez a két szent között további kapcsolatok lehetőségére utal.

Érdekes mozzanattal egészíti ki a kultuszt egy 1816-ban Kiskunmajsa közelében talált lelet, egy kun öv megmaradt része. Az öv csatja egy csatajelenetet ábrázol, míg az öv kerek díszjeinek föliratai a harc közben segítségül hívandó szentekhez fordul egy-egy fohással: "S/ancta/ MARGARITA ORA PRO ME", és ehhez hasonlóan kéri Szent Jakabot, Bertalan és István vértanút. Ez a szerep Európában sem volt idegen a szentüktől, hisz 1247-ben a walesi apát is úgy említi, mint háborús pusztítások idején biztos menedéket.

Egészen bizonyos, hogy nálunk is, mint nyugaton az ünnep meghonosodásának pillanatától voltak a miséhez kapcsolódó oratóriák, praefatiók és énekek. Az utóbbira latin nyelven a XVI. századból van adatunk, igaz csak egyetlen sor: "Tota pulchra et amica mea. et macula non est in te" /sic/ azaz: tellyessel vagy én zeretevem. és nynchen tebenned zepplev. Cantorum quarto". Találunk éneket magyar nyelven is a "Cantionale Catholicum"-ban:

Szent Margitot fára függesztették

És gyenge testét metélték:

Tűzzel, vassal kízzák, és gyötrék,

Végre fegyverrel megölik."

Természetesen említik a különböző mindenszentek litániákban, ahol az ismert vértanúk között szerepel.

A XVI. századból való a források egy másik csoportja, a különböző kódexeinkben fennmaradt magyar nyelvű Margit-legendák, s az ehhez kapcsolódó prédikációk. Ezek legfontosabb része Margit kivégzés előtti imája, amelyben kultuszának központi

gondolatát fogalmazza meg, mégpedig a szülőkért való közbenjárását. Előbb imádkozott magáért, majd az őt háborgatókért, a hozzá fohászodókért és "eztes hoza teue: hog az germök sylo azzoniatat: vtet aietatossagal hywan: magatyat egessgeben zyine zo hun kegek az egból hoza mondvan: szeret^e legossom: the imadsagidba megh halgattatottal: Iönel azért: es ueged az neköd zörzöttem coronat". A középkori hit szerint a Margit-legenda olvasása, már a könyv puszta érintése is enyhítette a vajúdó asszonyok szenvedéseit.

Az eddigiek összegzése képpen megállapíthatjuk: a kultusz igen korán, már a XI. században jelentkezett nálunk, fokozatosan erősödött, a XIII- XIV. században érte el tetőpontját, és a tisztelet a reformáció térhódításáig erősnek mondható. Közkeveltségét két dolog is erősítette; a hívőkre minden bizonytalansággal mint a szülők védőszentje hatott, míg az Egyház a gonoszt legyőző, életét is feláldozó vértanút ünnepelte benne. A XVII. század viharai azonban egy csapásra véget vetettek a nyilvános tiszteletnek. A korábbi idők viszont mély nyomot hagytak az emberek gondolkodásában, s a Margit-tisztelet fő vonásai kultuszkeveredéssel és az archaikus népi imádságok útján megőrződtek annak ellenére, hogy a katolicizmus újbóli megerősödése után tiszteletét a magyar egyház nem állította előtérbe.

A kultuszkeveredés Árpád-házi Szent Margit alakjával kapcsolatos, akit erre az időre minden pápai intézkedés nélkül, csak hagyomány alapján boldognak illetve szentnek tartottak. Antiochiai Margit fő föladatát, a szülők patronálását, legalább is ereklyéjének /vezeklőv/ hatáskörzetében ő vette át.

Mindmáig megőrizték az antiochiai szent emlékét az egy-

házi szertartásoktól függetlenül élő archaikus népi imádságok. Ezek a középkorban népszerű motívumokat őrizték meg: a Gonosz, a sárkány legyőzését, a gyógyító és a szülésnél való segítő szerepét. Egy eddig ismeretlen bátai imádság a következőképpen hangzik:

"Elindult, Szüzanyám, Máriám a Jozefát völgyébe.

Arra méne Szűz Szent Margit, kérdi tőle:

Mit csinálsz itt Szüzanyám, Máriám?

Itt ülök, itt tartom szerelmes Szent Fiamat, a Jézus Krisztust, mert beteg.

Ergye a Sion völgyébe és szedd meg a reggeli harmatot és a fának gyümölcsét, és töröld meg benne a te szerelmes gyermekedet, és meggyógyul 77 féle nyavalyától, 3 féle gyilkos szentől.

Mondom Isten igéit, Szűz Mária parancsolatját,
Vegye ki ezen kisgyermek testéből, fejéből, kezéből minden fájdalmát."